

ویژگی‌های ساختاری ادبیات داستانی کودکان در زبان فارسی

فردوس آقاگل‌زاده¹

اکرم رضوی‌زاده²

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی و تحلیل 57 نمونه کتاب داستانی در گروه‌های سنی "الف، ب، ج" (17 نمونه گروه سنی الف، 20 نمونه گروه سنی ب و 20 نمونه گروه سنی ج) می‌پردازد. به منظور تحلیل جمله‌های نمونه کتاب‌های داستانی در سه گروه مذکور، 50 جمله‌ی اول هر کتاب داستانی در هر گروه سنی انتخاب و در مجموع 3000 جمله در گروه‌های سنی "الف، ب، ج" مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرند؛ ولی چون جمله‌های موجود در کتاب‌های گروه سنی "الف" کم هستند و در برخی کتاب‌ها حتی به 20 الی 30 جمله هم نمی‌رسند، در مجموع از 17 نمونه کتاب در گروه سنی "الف"، 1000 جمله انتخاب و مورد تحلیل قرار می‌گیرد. از میان نمونه کتاب‌های بررسی شده، جمله‌های ساده بیشترین بسامد و جمله‌های ناتمام کمترین بسامد را در هر 3 گروه سنی دارند. ترتیب سازگانی نامنظم در گروه سنی "الف" (31/9 درصد) بیشتر از دو گروه سنی "ب و ج" است که با بالا رفتن سن مخاطب از تعداد جمله‌هایی که دارای ترتیب سازگانی نامنظم هستند، کاسته می‌شود، این مقدار در گروه سنی "ب" برابر 3/3 درصد و در گروه سنی "ج" 4/6 درصد است. درصد جمله‌های امری در گروه سنی "الف" (9/9) است که بیشتر از دو گروه سنی "ب" (2/8) و "ج" (4/5) می‌باشد. جمله‌های پرسشی و ناتمام در هر 3 گروه سنی "الف، ب، ج" تقریباً درصدهای نزدیکی دارند. جمله‌های پرسشی در گروه سنی "الف" (0/4)، گروه سنی "ب" (4/7) و در گروه سنی "ج" (7/4) و جمله‌های ناتمام در گروه سنی "الف" 4/6، گروه سنی "ب" 2/7 و در گروه سنی "ج" 3/6 درصد می‌باشند و نتایج بدست آمده دیگر که همراه نمودار در متن مقاله عنوان شده است.

کلید واژه‌ها: ادبیات کودکان، ویژگی‌های ساختاری و نحوی، داستان‌های کودکان.

¹ - دانشیار دانشگاه تربیت مدرس، رایانامه: Ferdowsgh@yahoo.com

² - دانش‌آموخته دانشگاه تربیت مدرس و مدرس زبان، رایانامه: razaviakram@yahoo.com

1- مقدمه

زیباترین تجلی زبان در متن ادبی (قصه، داستان، شعر، رمان، نقد و...) روی می‌دهد. ادبیات به کودکان کمک می‌کند تا آنها به رشد و تعادل ذهنی، شخصیتی و بالأخص زبانی برسند. ادبیات کودکان از آن رو حائز اهمیت فراوان است که بسیاری از اندیشمندان و فلاسفه، دوره کودکی را مرحله خطیری در زندگی ملت‌ها می‌دانند.

در راستای سهولت خوانش و ایجاد ارتباط بین مخاطب (کودک) و ادبیات خاص او، خود ادبیات کودکان هم براساس سن به بخش‌های مختلفی تقسیم می‌شود تا نوع داستان‌هایی که برای کودکان مختلف خلق یا نوشته می‌شود، ارتباط مستقیم با سن و به تبع آن با رشد ذهنی، آموزشی و زبانی و علایق خاص آنان داشته باشد. در حوزه ادبیات کودک و نوجوان ایران براساس نظر کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، سالهای کودکی و نوجوانی به صورت ذیل تقسیم‌بندی می‌شود: گروه سنی الف: سالهای پیش از دبستان و سال اول دبستان؛ گروه سنی ب: سالهای دوم و سوم دبستان؛ گروه سنی ج: سالهای چهارم و پنجم دبستان؛ گروه سنی د: دوره راهنمایی و گروه سنی ه: سالهای دبیرستان. در این پژوهش کتاب داستان‌های گروه‌های سنی "الف، ب، ج" یا به دیگر تعبیر، جملات داستان‌هایی که برای سالهای پیش از دبستان و پنج سال دبستان یا دوره ابتدایی نوشته شده است، بررسی، نقد و توصیف می‌شوند.

2- روش تحقیق

پژوهش حاضر شامل دو بخش نظری و عملی است و روش کار اسنادی، کتابخانه‌ای و در نهایت تحلیلی (تحلیل جملات نمونه داستان‌ها در سه گروه سنی "الف، ب، ج") است که نتایج به صورت آماری ارائه می‌شوند. جامعه آماری این پژوهش را در گروه‌های سنی "الف، ب، ج" تعداد 57 نمونه کتاب داستانی تشکیل می‌دهد که 17 نمونه از این کتاب‌ها به گروه سنی "الف"، 20 نمونه گروه سنی "ب"، و 20 نمونه کتاب داستانی به گروه سنی "ج" اختصاص دارند. در مجموع، از هر کتاب داستانی در هر گروه سنی 1000 جمله انتخاب و ویژگیهای ساختاری و نحوی نمونه کتاب‌های داستانی مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در گروه سنی "الف" که تعداد جمله‌های برخی کتابها به 20 الی 30 جمله هم نمی‌رسد و بیشتر این کتابها نیز به صورت شعر و تصویر هستند، در کل از 17 کتاب داستانی 1000 جمله مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. نمونه کتاب‌های داستانی از سالهای 1371-1388 انتخاب شده و مؤلفه مهم در انتخاب کتاب‌ها هم این است که کتاب‌های داستانی مورد بررسی از جمله کتاب‌های ترجمه شده نباشند و از نویسندگان ایرانی انتخاب شده باشند. اساس انتخاب در مورد کتاب‌های گروه‌های سنی مذکور تقسیم‌بندی مورد نظر کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان است که باید اشاره کرد عامل جنسیت نویسنده و مخاطب هم لحاظ نشده است.

3- مفاهیم نظری

3-1 ادبیات کودکان

ادبیات کودکان یکی از اقسام ادبیات است که به‌ویژه در زمینه‌های زبان‌آموزی، آموختن کلمات و واژه‌های جدید و نیز جمله‌سازی به کودک نقش مهمی دارد. ادبیات کودکان و نوجوانان به نوشته‌ها و سروده‌هایی اطلاق می‌شود که ارزش ادبی و هنری دارد و شامل کلیه مطالبی است که بدون آنکه قصد آموزش مستقیم داشته باشد فکر، ذوق و عواطف کودکان را پرورش داده و سرگرمشان می‌کند. این نوشته‌ها چه داستان باشد و چه غیرداستان، چه نظم و چه نثر، در قالب کتاب ارائه شود و یا به صورت مجله و مواد دیداری - شنیداری ادبیات کودکان و نوجوانان خوانده می‌شود (انوشه، 1375: 164؛ ایمن، 1352؛ دخت و همکار، 1355: 15).

3-2 ادبیات داستانی

ادبیات داستانی بخشی از ادبیات یا ادبیات تخیلی است و همه انواع آثار داستانی روایتی منثور را در برمی گیرد، خواه این نوع از خصوصیت شکوهمندی ادبیات تخیلی برخوردار باشد، خواه نباشد، یعنی هر اثر روایتی منثور خلاقه‌ای که با دنیای واقعی ارتباط معناداری داشته باشد، در حوزه ادبیات داستانی قرار می‌گیرد و شامل قصه، اسطوره، افسانه، تراژدی، رمانس، رمان، لطیفه، روایت، حکایت، تمثیل، فابل (حکایت حیوانات)، داستان کوتاه و آثار وابسته به آنهاست (میرصادقی، 1380: 21).

3-3 داستان

«داستان مجموعه‌ای از وقایع و رخدادهاست که از لحاظ منطقی و زمانی به هم مربوط بوده و شخصیتها آن را ایجاد کرده و تجربه می‌کنند» (بال، 1985: 5).

4- رابطه ادبیات و گروه سنی کودک

نوع داستان‌هایی که می‌توان برای کودکان مختلف خلق یا بیان کرد، ارتباط مستقیم با سن، رشد ذهنی و عقاید خاص آنها دارد. هنگام نوشتن توجه به گروه سنی مخاطب از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است تا نوشته از گیرایی و جذابیت برخوردار شود که همزمان با افزایش سن کودک، طول روایتها و پیچیدگی ساختاری آنها هم افزایش می‌یابد. به گفته نورتون (1382: 5) در روند رشد، گذر همه کودکان از مراحل زبانی، شناختی، شخصیتی و اجتماعی هرچند یکسان نیست، ولی قطعی است و باید پذیرفت ویژگی‌های رشد در بسیاری از کودکان در گروه سنی معینی بروز می‌دهد، اما نه در همه آنها. کودکان برای پشت سر گذاشتن هر مرحله خاصی از رشد به کتاب‌های ویژه آن دوره نیاز دارند که پیشروی آنها را به مرحله بعدی ممکن می‌کند. نیکلاس تاگر می‌نویسد: «هرگاه نویسنده‌ای مخاطب جوانی را در نظر گرفته است، باید به ضرورت خود را در عرصه‌های خاص تجربه و لغت محدود کند» (هانت، 1991: 44). به گفته مولوی:

چون با کودک سر و کارت فتاد
پس زبان کودکی باید گشاد

5- جمله و تعریف‌های مختلف آن

جمله یک ساخت کامل دستوریست با مفهومی کامل در ذهن گوینده که برای بیان یک مفهوم یا یک واقعه به کار می‌رود. جمله، بند¹، گروه²، کلمه و واژگ، ترتیب واحدهای فارسی از بزرگتر به کوچکتر هستند. خانلری (1366: 10 و 217) جمله را متشکل از یک یا مجموع چند کلمه می‌داند که میان آنها رابطه‌ای وجود دارد و بر روی هم پیام کاملی را از گوینده به شنونده می‌رساند و هر جا که جمله تمام شود نقطه‌ای گذاشته می‌شود.

همانطور که از به هم پیوستن حروف، کلمه تشکیل می‌شود، از به هم پیوستن کلمه‌ها هم جمله ساخته می‌شود؛ به شرط آنکه دارای معنی و مفهوم باشد و مقصودی را برساند، ممکن است با یک کلمه هم بتوان مقصودی را بیان کرد، در این صورت آن یک کلمه، جمله محسوب

¹. Clause

². Phrase/ Group

می‌شود، مانند: رفتم، آمد، خواهد رفت. در جمله‌بندی کلمه اصلی فعل است، هر جمله‌ای باید فعل داشته باشد (مگر اینکه با قرینه حذف شده باشد) هر نوشته یا جمله‌ای که فعل نداشته باشد بی‌معنی و نامفهوم خواهد بود (انزلی، 1370: 140 و 77).

جمله یک واحد زبانی و حامل یک پیام ذهنی است؛ مثال: حسین امتحان داشت. جمله براساس ساخت آن چنین تعریف می‌شود: «جمله عبارتست از یک رشته واژه‌های مربوط به هم که مجموعاً به دو بخش نهاد و گزاره قابل تفکیک باشد»، مثال: خدا / نگهدار (نوبهار، 4:1372).

نمودار 1-1 اقسام جمله از حیث شیوه بیان¹

نمودار 2-1 اقسام جمله از حیث تعداد پیام²

3. نوبهار، مهرانگیز. 1372، دستور کاربردی زبان فارسی، ج 1، قم: راهنما.

به نظر باطنی (1348: 60-61) جمله به آن واحد زبان فارسی گفته می‌شود که از یک بند یا بیشتر ساخته شده باشد. جمله‌ها برحسب تعداد و نوع نهاد و گزاره‌ای که دارند به جمله‌های ساده، مرکب، مختلط¹ و نیز خوشه‌ای قابل تقسیم هستند.

5-1 جمله ساده (بسیط)

جمله از حیث ساختمان بر دو گونه‌ی ساده و مرکب است. یکی از انواع جمله‌ها، جمله‌ی ساده است که حامل یک پیام، خواه پیام کامل و خواه پیام ناقص می‌باشد. در مورد جمله ساده (بسیط) چه در زبان گفتاری و چه نوشتاری نظرات مختلفی وجود دارد که به ذکر برخی از آنها می‌پردازیم.

انوری، نیلی‌پور، خانلری همگی جمله ساده را جمله‌ای در نظر می‌گیرند که در آن تنها یک فعل به کار رفته باشد؛ مانند: آیا انسان ابدی است؟ به نظر آنها هرچه تعداد فعل در جمله بیشتر باشد جمله دارای ساختاری پیچیده‌تر است (انوری، 1376: 309؛ نیلی‌پور، 1371: 45؛ خانلری، 1366: 134). ثمره (1369: 74) جمله بسیط را نسبت به دیگر جمله‌ها، طبیعی‌تر و دارای بسامد بالاتر می‌داند.

فرشیدورد (1382: 119) جمله بسیط را جمله‌ای می‌داند که در آن جمله‌واره نباشد و فقط دارای یک مسند یا یک فعل باشد. جمله‌های بسیط به خصوص آنهایی که فعل دارند، مهم‌ترین انواع جمله‌اند؛ زیرا با تغییراتی تبدیل به جمله‌های بی‌فعل و جمله‌واره‌های پایه، پیرو و همپایه می‌شوند، به این دلیل برخی از زبان‌شناسان جمله بسیط فعلی را جمله مادر² نامیده‌اند.

5-2 جمله مرکب

جمله مرکب، جمله‌ای است که در آن بیش از یک فعل به کار رفته است؛ قاصدی که به راه افتاده بود رسید. در صورتی که بروی و زود برگردی من همین جا می‌مانم (انوری، 1376: 309؛ خانلری، 1366: 137).

جمله مرکب، جمله‌ای است که حداقل از یک جمله پایه و یک جمله پیرو درست شده باشد که به وسیله حرف ربط وابستگی به یکدیگر مربوط می‌شوند و مکمل مفهوم یکدیگرند. مثال:

هنگامی که تو از راه رسیدی، باران شروع شد. (نوبهار، 1372: 15)

جمله پیرو جمله پایه

فرشیدورد (1382: 48) عبارت «شمار جمله را از شمار فعلهای آن تشخیص می‌دهیم» را به کلی نادرست می‌داند. به نظر او بسیاری از جمله‌های مرکب دو یا چند فعل دارند، ولی یک جمله به‌شمار می‌روند، مانند: «او به مدرسه نرفت زیرا بیمار بود» یا «اگر تو بیائی او هم می‌آید». وی در جایی دیگر از کتاب خود (همان: 119) می‌آورد که جمله مرکب، جمله‌ای است که در داخل آن جمله‌واره باشد و بیش از یک مسند یا یک فعل داشته باشد و در آن حروف ربط و گروه‌های ربطی و عناصر و ادوات دستوری دیگری به کار رفته باشد؛ حروف و عناصری از قبیل: و، یا، هم...هم، اگر، که، چون و مگر... .

⁵ . Complex

¹ . Kernel sentence

مثال: هوشنگ رفت و فرهاد آمد.

3-5 جمله خوشه‌ای

جمله خوشه‌ای، از توالی دو یا چند جمله همپایه حاصل می‌شود. جمله‌های همپایه به وسیله پیوندهای همپایگی به یکدیگر زنجیر می‌شوند. مثال: به خانه رسیدم، غذا خوردم، نماز خواندم و برگشتم. جمله‌های همپایه در یک جمله خوشه‌ای می‌توانند عموماً از نوع جمله‌های پایه و یا عموماً از نوع جمله‌های پیرو باشند. یعنی در یک جمله مرکب ترکیبی، بخش پایه و پیرو، هر کدام می‌توانند شامل یک خوشه چند جمله‌ای باشند. مثال: به بازار رفتم، ساعتها گشتم و پارچه مورد علاقه او را پیدا کردم / تا برایش لباسی بدوزم و او را خوشحال کنم. در جمله مرکب فوق بخش پایه را یک خوشه سه جمله‌ای و بخش پیرو را یک خوشه دو جمله‌ای تشکیل داده است. در بین جمله‌های ساده یک جمله خوشه‌ای، معمولاً وابستگی معنایی وجود دارد، ولی وابستگی نحوی بین آنها نیست. مثال:

گرم شو از مهر / وز کین سرد باش / چون مه و خورشید جوانمرد باش (نوبهار، 1372: 14 - 15).

به نظر باطنی (1348: 71-72؛ 60-61) جمله فارسی بر دو گونه است: جمله هسته‌ای و جمله خوشه‌ای. جمله هسته‌ای از یک هسته مرکزی تشکیل شده که وجود آن اجباری است و از تعدادی وابسته که وجود آنها اختیاری است. هسته می‌تواند مستقل از وابسته وجود داشته باشد، ولی وابسته‌ها نمی‌توانند مستقل از هسته وجود داشته باشند. مثلاً بند «تو حتماً برو» می‌تواند بجای یک جمله بنشیند بدون اینکه احتیاج به بندهای دیگری در پیش یا پی خود داشته باشد. ولی بندهایی مثل «چون خیلی آدم حساسی است»، «اگر او تلفن کرد» و... نمی‌توانند به تنهایی در جای یک جمله بنشینند؛ اینها وابسته‌هایی هستند که به عنوان متمم خود احتیاج به هسته‌ای دارند. جمله خوشه‌ای، از اجتماع جمله‌های هسته‌ای تشکیل می‌شود. عنصرهای سازنده جمله خوشه‌ای، جمله‌های هسته‌ای هستند که معمولاً به وسیله «و» و «یا» به یکدیگر قلاب شده‌اند. هر جمله خوشه‌ای به تعداد جمله‌های هسته‌ای که آن را می‌سازد هسته دارد و هر کدام از این هسته‌ها می‌توانند خود دارای وابسته‌هایی باشند. حداقل ساختمان یک جمله خوشه‌ای دو جمله هسته‌ای است که یکی از آنها باید الزاماً دارای وابسته باشد. مثال:

معمولاً آنها از چنین طرخی استقبال نخواهند کرد اگرچه به نفع آنها باشد و اگر شما فایده این

و

ه

طرح را به طور عینی ثابت نکنید آن را نخواهند پذیرفت.

ه

و

این مثال یک جمله خوشه‌ای است که از اجتماع دو جمله هسته‌ای تشکیل شده است. این دو جمله به وسیله «و» به هم قلاب شده‌اند.

باطنی (1348: 46 و 64-66) بر این عقیده است که در تکرار همپایه همه عناصر از نظر ساختمانی دارای ارزش مساوی هستند؛

یعنی، همه همپایه می‌باشند. در این نوع تکرار هیچ عنصری از نظر ساختمانی تابع عنصر دیگر نیست. مانند:

باید به او تلفن کرد یا برایش نامه نوشت یا مستقیماً پیش او رفت.

3 ه

2 ه

1 ه

در این جمله سه بند که هر کدام می‌توانستند به تنهایی هسته یک جمله باشند، به‌طور همپایه به هم متصل شده و جمله‌ای را تشکیل داده‌اند. در تکرار همپایه، عناصر به‌وسیله «و» و «یا» به هم متصل می‌شوند. در نوشتار ویرگول و در گفتار مکث نیز می‌تواند نقش رابط را به عهده بگیرد.

4-5 جمله کامل و جمله ناتمام (ناقص)

جمله کامل یا جمله مستقل آن است که شنونده را از جهت فهم مقصود اقناع می‌کند و منتظر شنیدن جمله بعدی و بقیه مطلب نمی‌گذارد و به تنهایی حامل مفهوم یک پیام کامل است، مانند: دیروز عجب هوای سردی بود!، پرویز هنوز از مسافرت برنگشته است. از شنیدن هریک از این جملات شنونده درک مطلب کرده و در انتظار شنیدن بقیه مطلب نیست (انزلی، 1370: 141 و نوبهار، 1372: 13).

جمله ناقص، جمله‌ای است که مفهوم کامل ندارد و هرچند که از نظر ساختاری مانند جمله‌های مستقل است، از نظر مفهوم، استقلال ندارد. مثال: اگر بچه‌ها به کتابخانه نرفته باشند (نوبهار، 1372: 13). جملات بدون فعل تام نیز بیان می‌شوند و جملاتی که بدون فعل تام هستند جمله ناتمام نامیده می‌شوند (البرزی، 1386: 205).

5-5 جمله خبری

جمله‌ای که خبری را بیان می‌کند، جمله خبری خوانده می‌شود. مانند: جمشید و احمد با هم به باغ می‌روند (خانلری، 1366: 11). در جمله خبری از وقوع کار یا بودن و پذیرفتن حالتی به اثبات یا نفی به‌صورت قطعی یا غیرقطعی خبر می‌دهیم که در آن امکان راست یا دروغ بودن پیام وجود دارد. مانند: پروین برگشت. هوا گرم شده است (انوری، 1376: 307 و نوبهار، 1372: 4). جمله خبری آن است که آهنگ آن افتان^۱ و مضمونش قابل صدق و کذب است؛ یعنی حکم آن یا قابل تصدیق است یا نیست. مانند: هوا ابری است. فعل جمله خبری به وجه اخباری است مانند: علی آمد، او رفت (فرشیدورد، 1382: 113).

6-5 جمله پرسشی

یکی دیگر از انواع جمله‌ها از حیث مفهوم و چگونگی بیان جمله‌های پرسشی هستند. جمله‌ای که در آن پرسشی باشد، جمله پرسشی خوانده می‌شود. مانند: جمشید با که به باغ می‌رود؟ جمله پرسشی غالباً محتاج پاسخ است. هرگاه پاسخ نزد گوینده و شنونده آشکار باشد، غرض گوینده دریافت پاسخ نیست، بلکه تأکید مفهومی است که باید در جواب گفته شود. این‌گونه جمله‌ها «پرسش تأکیدی» خوانده می‌شود (خانلری، 1366: 11، 107 و 110). با فرآیند آهنگ (آهنگ افراشته) می‌توان جمله خبری را به جمله سؤالی تبدیل نمود. مانند: تو سینما می‌ری؟ اما هر جمله سؤالی همیشه سؤال نیست، بلکه شاید یک خواهش غیرمستقیم باشد. مانند: می‌تونید به لیوان آب برام بیارید؟ (البرزی، 1386: 81 - 82؛ نوبهار، 1372: 11-12). نبودن کلمات پرسشی و افتان بودن آهنگ در بندهای خبری ملاک تشخیص آنها از بندهای پرسشی است (باطنی، 1348: 83 و 88).

7-5 جمله امری

جمله امری جمله‌ای است که فعل آن به وجه امری است و بر نفرین، فرمان، دعا، تمنا، خواهش و مانند آنها یعنی بر طلب دلالت کند، مانند: زود بیا، ای صبح طلوع مکن (فرشیدورد، 1382: 115). در جمله‌های امری از دوم شخص استفاده می‌کنند و

^۱. Falling intonation

ضمیر جانشین فاعل را به‌ندرت در جمله‌های امری می‌آورند (ماهویتان، 1378: 35). در جمله امری «نهاد» همیشه محذوف است. مانند: به باغ برو. جمله امری، جمله‌ای است که در آن انجام کاری و یا پذیرش صفت و حالتی به اثبات یا نفی درخواست می‌شود، مثال: دیر نکن. بیا. لطفاً دفترت را بیاور (نوبهار، 1372: 12؛ انوری، 1376: 308).

6- ترتیب سازگانی

ترتیب پشت سر هم کلمات یا عناصر جمله‌واره در یک جمله را ترتیب کلمات (ترتیب سازگانی) می‌نامیم. پارامتر اساسی رده‌شناسی آرایش جمله را ترتیب نسبی سه سازه‌ی عمده بند اصلی، یعنی فاعل (S)، مفعول (O)، فعل (V) که اصطلاحاً آرایش بنیادین جمله می‌نامیم، تشکیل می‌دهد. زبان فارسی از جمله زبان‌هایی است که دارای آرایش آزاد جمله است، ولی یک آرایش بنیادی‌تر و معمول‌تر از دیگر آرایش‌هاست؛ چون کم‌نشانت‌تر و لذا طبیعی‌تر و در نتیجه پربسامدتر از آرایش‌های دیگر است. در فارسی آرایش جمله‌ی بسیط با جمله مرکب تفاوت دارد. مثال:

هوشنگ کتاب را خوانده است (SOV).

من می‌دانم که هوشنگ کتاب را خوانده است (SVO).

در جمله‌های خبری نیز ترتیب متعارف فاعل، مفعول، فعل است. به‌طوری که ترتیب کلمات جمله‌های خبری در نقل قول مستقیم و نقل قول غیرمستقیم هم رعایت می‌شود و همین ترتیب در جمله‌های سؤالی نیز وجود دارد، ولی با آهنگ خیزان (ماهویتان، 1378: 18).

6-1 ترتیب سازگانی منظم

آرایش بنیادین زبانها از نحوه آرایش عناصر نحوی در قالب جمله‌های خبری به‌دست می‌آید. زبان فارسی دارای آرایش فاعل + مفعول + فعل است، مانند: حسن مریم رازد (گلفام، 1385: 46). در نحو، عمده‌ترین مسأله ترتیب کلمات یا همان همنشینی کلمات است و زبان فارسی از ترکیبی آزاد برخوردار است به همین دلیل است که نمی‌توان گفت کدام ترکیب، صورت بانیشان^۱ است.

6-2 ترتیب سازگانی نامنظم (جمله گفتاری)

در زبان گفتاری ترتیب سازگانی جملات به هم می‌خورد و به صورت نامنظمی ادا می‌شود. زبان فارسی هم می‌تواند دارای ترتیب سازگانی منظم باشد و هم ترتیب سازگانی نامنظم که هر دو شکل کاربرد دارد ولی باید توجه داشت که در زبان گفتاری بیشتر از ترتیب سازگانی نامنظم استفاده می‌شود و در زبان نوشتاری از ترتیب سازگانی منظم.

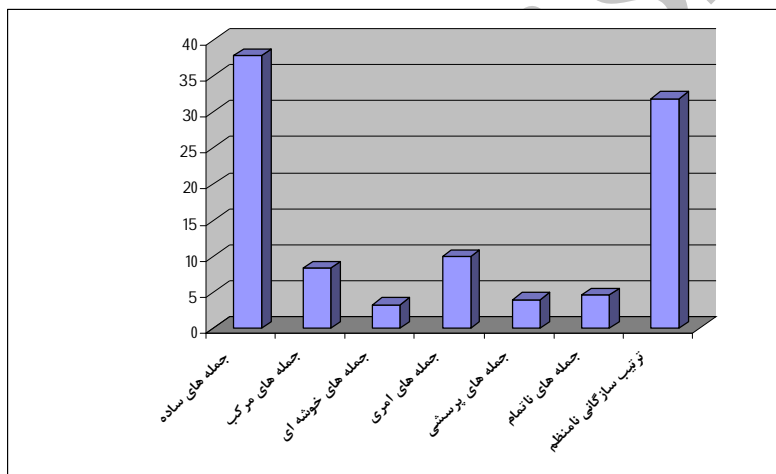
7- نتایج

7-1 نتایج بدست آمده در گروه سنی "الف"

^۱. Marked form

از مجموع 1000 جمله‌ی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته در گروه سنی "الف" نتایج به صورت آماری چنین است: جمله‌های ساده (37/9)، جمله‌های مرکب (8/4)، جمله‌های خوشه‌ای (3/3)، جمله‌های امری (9/9)، جمله‌های پرسشی (0/4)، جمله‌های ناتمام (4/6) و ترتیب سازگانی نامنظم (31/9). از آنجا که زبان‌آموزی و سوادآموزی کودک تا پیش از 7 سالگی، در حیطه‌ی زبان گفتاری است و زبان گفتاری از ترتیب سازگانی نامنظمی برخوردار است؛ لذا ترتیب سازگانی نامنظم در جمله‌های این گروه سنی بیشتر از دیگر جمله‌ها در این گروه و دو گروه سنی دیگر "ب، ج" مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. جمله‌ها (مصرع‌ها) در 17 نمونه کتاب داستانی مورد تحلیل قرار گرفته کوتاه، ساده و روان هستند و تصاویر در کنار جمله‌ها کمک‌کننده می‌باشند. بیشتر کتاب‌ها در گروه سنی "الف" به صورت شعر هستند. در نمونه کتاب‌های انتخاب شده به صورت تصادفی در این تحقیق از 17 نمونه 16 نمونه (برابر 94/11 درصد) به صورت شعر هستند. کتاب‌ها بیشتر جنبه‌ی آموزشی برای کودکان دارند. مانند: رعایت نظافت، پوشیدن لباس، مشاغل مختلف، آموزش رنگ‌ها و... از کاربرد جمله‌های طولانی حتی در بیان جمله‌های مرکب و خوشه‌ای پرهیز شده است. مانند: یکی را خوردم تلخ بود. جمله‌های مرکب و پیچیده‌ی موجود در گروه سنی "الف" برخلاف 2 گروه سنی "ب، ج"، جمله‌هایی کوتاه هستند که همچون دیگر جمله‌های این گروه سنی به زبان گفتاری نزدیک هستند. مثال: خوشحالی‌هاش زیاده ولی به ما نداده / گلها سلامش می‌کنن و احترامش می‌کنن.

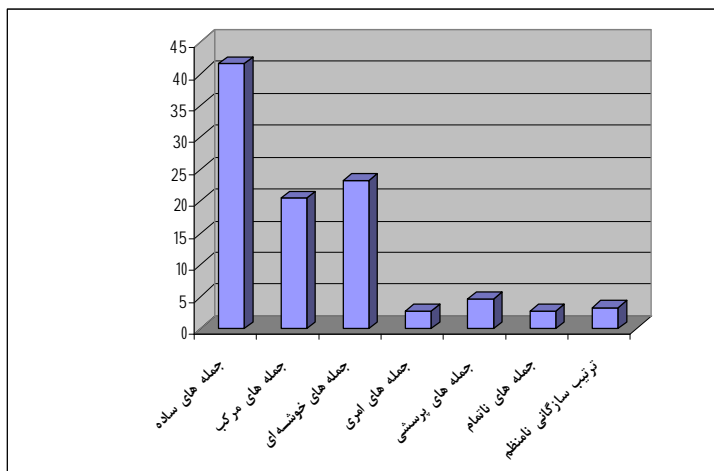
نمودار 1-1 ویژگی‌های ساختاری (دستوری) ادبیات داستانی کودکان گروه سنی "الف"

7-2 نتایج بدست آمده در گروه سنی "ب"

جمله‌های ساده (41/6) دارای بیشترین درصد، جمله‌های مرکب (20/4)، جمله‌های خوشه‌ای (23/2)، جمله‌های امری (2/8)، جمله‌های پرسشی (4/7)، جمله‌های ناتمام (2/7) کمترین درصد را در این گروه سنی دارند و ترتیب سازگانی نامنظم (3/3). با توجه به نتایج آماری بدست آمده در این گروه سنی جمله‌های ساده بیشترین درصد و جمله‌های ناتمام کمترین بسامد را دارند. جمله‌ها به صورت زبان معیار موجود در رسانه‌ها بیان شده‌اند. ساختار داستان‌های کودکان ساختاری ساده و فارغ از پیچیدگی‌های خاص بزرگسالان است. جمله‌های مرکب و خوشه‌ای در گروه سنی "ب" جمله‌هایی طولانی هستند و همچون دیگر جمله‌های این گروه سنی به زبان نوشتاری و رسمی نزدیک. مانند: "در آن روز گرگها و حیوانات وحشی شکاری نمی‌کردند و همه حیوانات سعی می‌کردند به بقیه محبت بیشتری بکنند تا بتوانند مدال مهربان‌ترین حیوان را که توسط گوزن قهوه‌ای به آنجا آورده می‌شد بگیرند".

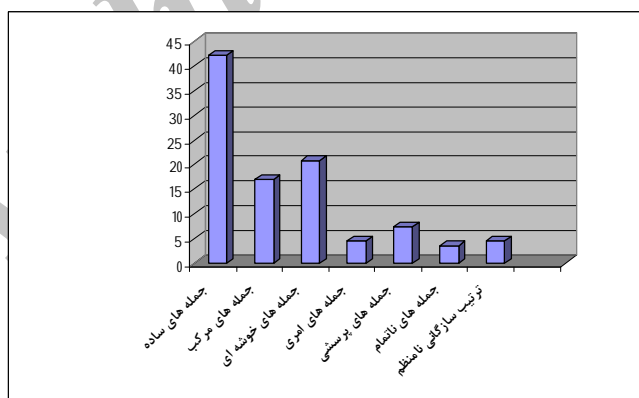
نمودار 2-1 ویژگی‌های ساختاری (دستوری) ادبیات داستانی کودکان گروه سنی "ب"

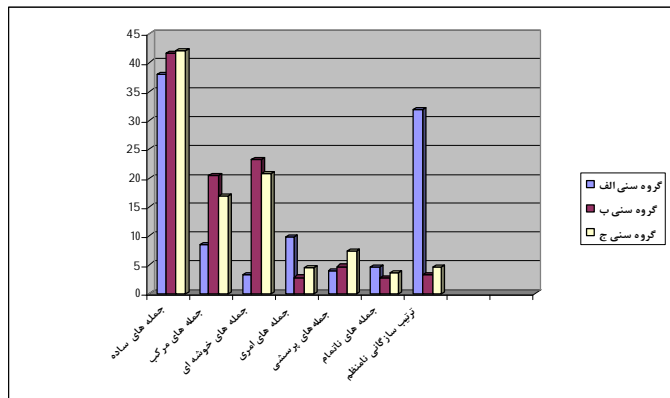
7-3 نتایج بدست آمده در گروه سنی "ج"

جمله های ساده در این گروه سنی نسبت به دو گروه سنی "الف" و "ب" بیشترین بسامد را دارند (42/1 درصد) و مانند گروه سنی "ب" جمله های ناتمام کمترین درصد را به خود اختصاص داده اند (3/6). جمله های مرکب (0/17)، جمله های خوشه ای (20/8)، جمله های امری (4/5)، جمله های پرسشی (7/4)، ترتیب سازگانی نامنظم (4/6) درصد و جمله های ناتمام (3/6) درصد هستند. در این گروه و گروه سنی "ب" است که جمله های خوشه ای هم در کنار جمله های مرکب و ساده دیده می شوند و نسبت به جمله های خوشه ای و مرکب در گروه سنی "الف" بیشترین بسامد را دارند. در گروه سنی "ج" جمله ها و واژه های طولانی بسیاری به کار رفته است. از بررسی ویژگی های ساختاری در هر 3 گروه سنی (الف، ب، ج) مشخص شد که ساختار این داستان ها از ساختار زبان گفتاری نشأت می گیرد و از مشخصه هایی چون جمله های ناتمام، جمله های ساده، مرکب، پرسشی، خبری و ترتیب سازگانی نامنظم برخوردار است.

نمودار 1-3 ویژگی های ساختاری (دستوری) ادبیات داستانی کودکان گروه سنی "ج"

نمودار 1-4 جمله های گروه های سنی "الف، ب، ج"

Archive of SID

8- منابع

- آقاگل زاده، فردوس. 1382، ویژگیهای متون ادبی از دیدگاه زبان‌شناسی؛ تهران: مجموعه مقاله‌های پنجمین کنفرانس زبان‌شناسی.
- آقایاری، خسرو. 1375، آشنایی با ادبیات کودکان و نوجوانان و معیارهای نقد و بررسی کتاب؛ ج 3، ناشر: سرآمد کاوش.
- البرزی، پرویز. 1386، مبانی زبان‌شناسی متن؛ تهران: امیرکبیر.
- انزلی، حسن. 1370، دستور زبان فارسی، ج 3؛ ارومیه: انزلی.
- انوری، حسن و همکار. 1376، دستور زبان فارسی؛ [ویرایش دوم]، تهران: فاطمی.
- ایمن، لیلی. 1352، گذری در ادبیات کودکان؛ تهران: شورای کتاب کودک.
- انوشه، حسن. 1375، دانشنامه ادبی فارسی؛ ج 2، تهران: موسسه فرهنگی و انتشاراتی دانشنامه.
- باطنی، محمدرضا. 1348، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی. تهران: امیرکبیر.
- ثمره، یدالله. 1369، تحلیلی بر رده‌شناسی زبان: ویژگیهای رده‌شناختی زبان فارسی؛ مجله زبان‌شناسی، سال هفتم، ش 1، انتشارات مرکز نشر دانشگاهی، پیاپی 13.
- حجازی، بنفشه. 1381، ادبیات کودکان و نوجوانان، ویژگی‌ها و جنبه‌ها؛ تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- حکیمی، محمود. (بی تا)، سخنی درباره ادبیات کودکان و نوجوانان؛ تهران: دفتر نشر و فرهنگ اسلامی.
- خانلری، زهرا. 1366، فرهنگ ادبیات فارسی؛ ج 3، تهران: توس.
- داد، سیما. 1378، فرهنگ اصطلاحات ادبی، واژه‌نامه مفاهیم و اصطلاحات ادبی فارسی و اروپایی به شیوه تطبیقی و توضیحی؛ تهران: مروارید.
- دخت، نسرين و همکار. 1355، ادبیات کودکان و نوجوانان در عصر پهلوی؛ تهران: مرکز تحقیقات.
- سلطان‌قرائی، صادق. 1384، ادبیات کودکان و نوجوانان با هویت فرهنگی (مواد و خدمات کودکان و نوجوانان)؛ تهران: دردانه.
- سمائی، سید مهدی. 1379، پردازش فعل مرکب؛ مجله زبان‌شناسی، انتشارات مرکز نشر دانشگاهی، پیاپی 30، سال پانزدهم، ش 2.
- صفوی، کورش. 1383، از زبان‌شناسی به ادبیات؛ ج 1 و 2، تهران: سوره مهر.
- غلامعلی‌زاده، خسرو. 1374، ساخت زبان فارسی؛ تهران: احیاء کتاب.
- فالر، راجر و دیگران. 1369، ترجمه مریم خوزان، حسین پاینده، زبان‌شناسی و نقد ادبی؛ تهران: نشر نی، ج 1.
- فرشیدورد، خسرو. 1382، دستور مفصل امروز بر پایه زبان‌شناسی جدید: شامل پژوهشهای تازه‌ای درباره آواشناسی و صرف و نحو فارسی...؛ تهران: سخن.
- _____ . 1363، درباره ادبیات و نقد ادبی؛ ج 1، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- قاینی، زهره. 1377، کتابهای مصور و کتابهای تصویری کودکان؛ تهران: پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان.
- قزل‌ایاغ، ثریا. 1385، ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن؛ تهران: سمت.
- گل‌فام، ارسلان. 1385، اصول دستور زبان؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
- ماهو تیان، شهرزاد. 1378، دستور زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناسی؛ ترجمه مهدی سمائی. تهران: نشر مرکز.
- مشکوة‌الدینی، مهدی. 1364، دستور زبان ساختاری؛ مجله زبان‌شناسی، انتشارات مرکز نشر دانشگاهی، شماره پیاپی 3، سال دوم، ش 1.
- میرصادقی، جمال. 1380، عناصر داستان. ج 4، تهران: چاپ بهمن.

- میرهادی، توران. 1373، ادبیات کودکان و نوجوانان؛ تهران: فرهنگنامه کودکان و نوجوانان.
- نویهار، مهرانگیز. 1372، دستور کاربردی زبان فارسی، ج 1، قم: راهنما.
- نورتون، دونا و نورتون، ساندر؛ ترجمه: منصوره راعی... [و دیگران]. 1382، شناخت ادبیات کودکان: گونه‌ها و کاربردها از روزن چشم کودک؛ ج 1، تهران: مؤسسه فرهنگی، هنری خانه ترجمه کودکان و نوجوانان.
- نیلی‌پور، رضا. 1371، شاخص‌های عینی ارزیابی کیفیت گفتار؛ مجله زبان‌شناسی، سال نهم، ش 19.
- هدایی، محمد. 1381، ادبیات ما و ادبیات بچه‌ها، گفتاری در محدودیت‌های ادبیات کودکان؛ دانشگاه آزاد اسلامی اراک. فهرست منابع لاتین

- Bal, M., 1985. *Narratology: Introduction to the theory of narrative* (Second edition); Toronto: University of Toronto Press.
- Gillespie, John and Naden, Corinn, 1994. *Best Books for Children Preschool through Grade 6*.
- Hasan, R., 1989. *Linguistics, Language and Verbal Arts*. (Second edition). London: Oxford University Press.
- Hunt, Peter, 1991. *Literature for children contemporary criticism*, London and New York.
- Irena R. Makaryk, 2000. *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory: approaches, scholars, terms*. Toronto: University of Toronto.
- John, Odmak, 1979- 1980. *Language, literature and meaning*. Amsterdam: Benjamins. Volume 1 & 2.
- Lesnikoberstein, Karin, 2004. *Children's literature: new approaches*; New York.
- Muller, Gilbert and Williams, Johna, 1985. *Introduction to literature*, New York.
- Bernice E. Cullinan and Diane G. Person, 2001. *The continuum encyclopedia of children's literature*, New York: Continuum.
- Toolan, Michael J. 2001, *Narrative: a critical linguistic introduction*. New York.
- Wyndham, Lee and Madison, Arnold, 1989. *Writing for Children and Teenagers*.